

КЛАСТЕРНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

О. Г. Булуй, к. е. н., докторант

Житомирський національний агроєкологічний університет

Постановка проблеми. Визначальною тенденцією розвитку сучасної світової і національної економіки є ускладнення форм взаємодії суб'єктів підприємництва, прискорення науково-технічних змін та посилення впливу глобалізації на усі сторони життя. Не залишається осторонь інтеграційних процесів і аграрний сектор. В останнє десятиліття тут активно здійснювалися процеси концентрації сільськогосподарських угідь та вертикальної інтеграції.

Корпоратизація аграрного сектора забезпечила певні позитивні зміни. Зросли обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Вдалося суттєво наростити обсяги експорту аграрної продукції. Проте системних змін щодо забезпечення збалансованого розвитку агробізнесу не відбулося. На зовнішні ринки й надалі постачається переважно сільськогосподарська сировина, а імпортується готова продукція.

Активізація інтеграції України у глобальний економічний простір ще більше засвідчила необхідність запровадження кластерних форм організації виробництва та переходу до економіки інноваційного типу. Кластеризація за рахунок активізації інноваційної діяльності сприяє посиленню ролі регіонів, дозволяє краще використовувати їх конкурентні переваги. Кластери забезпечують ефективну взаємодію учасників у площині вертикальної та горизонтальної інтеграції, завдяки об'єднанню зусиль підприємницьких структур, установ та організацій у виробничій, науковій, освітній маркетинговій, логістичній сферах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процеси кластеризації все більше привертають увагу дослідників у всьому світі. Посилюється увага до феномену кластеризації й у вітчизняні економічній думці, про що свідчить збільшення кількості публікацій. Серед класиків української наукової думки аграрні кластери досліджували П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко, С. І. Соколенко, О. В. Ульянченка, Є. Ю. Куриляк та багато інших. Проте системних досліджень щодо кластерних форм організації виробництва в аграрному секторі наразі недостатньо.

Метою дослідження вивчення кластерних форм організації виробництва та розробка пропозицій щодо їх поширення в агробізнесі.

Результати дослідження. В сучасному сільському господарстві країни співіснують різні форми господарювання. З однієї сторони це великі агрохолдингові структури, які обробляють сотні тисяч гектарів сільськогосподарських угідь. За розмірами земельного банку багато з них входять до найбільших аграрних компаній у світі [1]. З іншої сторони в сільському господарстві країни функціонує велика кількість дрібних товаровиробників аграрної продукції. Переважно цей сектор представлений фермерськими та селянськими господарствами, які здійснюють товарне виробництво на площі всього в кілька гектарів.

Важливо те, що сформована система не конкурує між собою за кінцевого споживача продукції. Вертикально інтегровані структури використовують інтенсивні та висококомеханізовані технології вирощування сільськогосподарських культур та переважно вирощують пшеницю, кукурудзу, сояшник, сою. Одночасно із здійсненням внутрішньої торгівлі великотоварний бізнес активно розвиває зовнішньоторговельну діяльність. Значні обсяги виробництва біржових товарів дозволяють формувати великі партії сільськогосподарської продукції та виходити на зовнішні ринки. На цьому фоні залишається важливим завданням підвищення якості виробленої сільськогосподарської продукції, а також зміщення пріоритетів в корпоративному агробізнесі з експорту сировини на експорт готової продукції з високою доданою вартістю (готових продуктів харчування та продукції тваринництва).

Натомість дрібні виробники сконцентрували у себе виробництво трудомістких, високозатратних культур – овочів, плодів, ягід, більшість видів продукції тваринництва. Проте дрібні форми господарювання орієнтовані переважно на внутрішній ринок. Без об'єднання зусиль зовнішні ринки для них залишаються недосяжними. Важливим практичним завданням для малих форм господарювання залишається підвищення ефективності господарювання, зростання конкурентоспроможності продукції, впровадження інновацій, посилення ринкових позицій, забезпечення післязбиральної підготовки та переробки продукції, логістики, впровадження маркетингових технологій тощо.

В таких умовах об'єктивно постає завдання щодо пошуку моделі подальшого розвитку сучасного агробізнесу. При цьому важливо не руйнуючи існуючої системи аграрних відносин забезпечити подальший поступальний розвиток усіх складових аграрного сектора.

Очевидно розвиток аграрного підприємництва має здійснюватися на інтеграційних засадах шляхом об'єднання зусиль

товаровиробників у суміжних із сільськогосподарським виробництвом сферах. Формування механізму співпраці сільськогосподарських виробників та інших учасників ланцюжка формування вартості для задоволення спільних економічних та соціальних інтересів на ринкових засадах є основною задачею сучасної аграрної політики.

Нині кількість операцій в процесі створення доданої вартості постійно збільшується, що зумовлено ускладненням технології виробництва продукції. Відповідно зростає і кількість організацій, що задіяні у процесі формування доданої вартості. Так, щоб перетворити, наприклад вирощену овочеву продукцію на товар, який постачатиметься на внутрішній чи зовнішній ринок необхідно застосовувати відповідні способи збирання врожаю та забезпечити післязбиральну доробку продукції, а саме сортування, миття, охолодження, пакування, зберігання тощо. Без таких операцій вирощена аграрна продукція залишається лише сировиною з низькою доданою вартістю, а не товаром [1]. Розробка більш ефективних технологій збирання урожаю, операцій з післязбиральної доробки продукції є завданням профільних організацій. Відповідно їх участь у такій виробничій мережі є не лише бажаною, а й вкрай необхідною. Отриманий товар потрібно ще доставити до маркетингової мережі, а це вже діяльність логістичної системи, яка теж має бути частиною кластеру.

Об'єктивно виникає необхідність інтеграції виробництва, постачання, реалізації, логістики і особливо освіти, науки, прикладних досліджень. Об'єднання усіх зацікавлених суб'єктів формує підприємницьку мережу. Такі моделі співпраці учасників продуктового ланцюжка отримують поширення в різних галузях діяльності в світі, в тому числі в аграрному секторі. Тільки в межах кластерних об'єднань забезпечується пошук шляхів розвитку виробничих та ринкових структур, формуються механізми взаємодії з освітніми та науковими закладами, змінюється роль державних та місцевих органів самоврядування.

Кластери є відносно новою формою співробітництва в аграрному секторі. Кластери є регіональними утвореннями, учасники яких господарюють одночасно на засадах партнерства, співпраці, взаємодопомоги і конкуренції. Це дозволяє кластеру динамічно розвиватися та залучати нових учасників, які бачать перспективи співпраці. Кластери формуються у певній сфері підприємництва за умови, що учасники кластеру пов'язані між собою технологічно, і, як правило, за ознакою географічної близькості. Формування кластерів базується на об'єднанні науки, освіти, технології, виробництва,

економіки й управління для підвищення конкурентоспроможності продукції. Кластерні форми організації виробництва забезпечують основну функцію інноваційного розвитку галузі – обмін науково-технічною, виробничою, маркетинговою, ринковою інформацією в об'єднанні. Вільне поширення інформації стимулює бізнес-процеси в кластері та забезпечує вищу конкурентоспроможність продукції.

Сучасні форми співробітництва не обов'язково вимагають утворення відокремлених юридичних осіб. Вони виникають в агробізнесі на умовах взаємодовіри та економічної доцільності. Відомі приклади успішної співпраці великих підприємств з дрібними господарствами й навіть особистими селянськими господарствами. Подібні виробничі кластери вже працюють у деяких областях України, зокрема садівничий кластер у Вінницькій області, кластер з розведення та відгодівлі кроликів у Черкаській області та ін. В таких кластерах розширення виробництва здійснювалося за рахунок залучення до співпраці особистих селянських господарств наближених населених пунктів.

Іншим успішним прикладом є створення та діяльність молодіжного кластеру органічного бізнесу Баранівської міської об'єднаної територіальної громади, який утворено за ініціативи Баранівської міської ради, ГО «Інститут громадянського суспільства» та ПП «Галекс-Агро». Ідея створення кластера виникла в процесі формування нового бачення економічного розвитку Баранівської міської територіальної громади. Для консолідації зусиль бізнесу, влади та освіти на розвитку органічного виробництва в регіоні, розвитку підприємницької освіти, зміні ролі місцевих органів самоврядування, залучення навчальних закладів міста до розвитку територіальної громади, орієнтації навчальних програм на пріоритетність молодіжного бізнесу та природних технологій виробництва продукції, формуванні у молоді підприємницьких навичок, розповсюдженні інновацій та забезпечення збалансованого розвитку територіальної громади [2].

Кластерна форма взаємодії приваблива і для агрохолдингів. Тенденції останніх років свідчать, що аграрні холдинги нині все більше уваги приділяють зростанню продуктивності праці й раціональному використанню ресурсів. [3]. В цьому контексті формування на базі агрохолдингу кластеру з центральним підприємством інтегратором є перспективних напрямом їх подальшого розвитку.

Перспективність кластерів для розвитку агробізнесу в їх відкритості; консолідації зусиль виробників, влади, наукових, освітніх

установ, громадський організацій, інших зацікавлених у розвитку аграрного сектора інституційних суб'єктів; націленість на результат; прагнення до змін; посилення конкурентоспроможності продукції; структурній зміні виробництва; зростанні технологічності аграрного сектора економіки; взаємній довірі; мінімальному акценті на формалізацію та інституційне оформлення; використанні переваг сучасних комунікаційних й інформаційних технологій та моделей активізації бізнесу. Отже, аграрний кластер – це форма взаємодії та участь у створенні конкурентоспроможного товару через обмін інформацією між учасниками продуктового ланцюжка. Елементами такого ланцюжка є наука, освіта, виробництво, влада. Кластер є елементом економічної системи в сучасній економіці де знання перетворюються у засіб виробництва, а їх результатом є інноваційна продукція.

Висновки. Отже, новими формами співробітництва в аграрному секторі є кластерні форми організації виробництва. Аграрним кластером є форма взаємовигідної співпраці виробників та інших інституційних учасників ринкового середовища певної території задля досягнення кінцевого результату у вигляді виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, забезпечення інноваційного розвитку агробізнесу, відродження сільських територій. Формування кластерів в аграрному секторі дозволяє активізувати місцеву складову та зробити території більш самодостатніми. Роль аграрних кластерів в економіці у майбутньому лише посилюватиметься. Цьому сприятимуть процеси глобалізації та подальшого розвитку місцевих територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Украинские компании вошли в топ-20 крупнейших агрохолдингов мира: веб-сайт. URL: <http://www.ukragroconsult.com/news/ukrainskie-kompanii-voshli-v-top-20-krupneishih-agroholdingov-mira> (дата звернення: 20.05.2018).
2. Пузік Л. М., Бондаренко В. А. Роль логістики у збереженні овочевої продукції. URL: [http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/240/1/Роль логістики у збереженні овочевої продукції.pdf](http://dspace.knau.kharkov.ua/jspui/bitstream/123456789/240/1/Роль_логістики_у_збереженні_овчевої_продукції.pdf) (дата звернення: 20.05.2018).
3. У Житомирі презентували проект «Молодіжний кластер органічного бізнесу Баранівської міської ОТГ» : веб-сайт. URL: <https://www.prostir.ua/?news=u-zhytomyri-prezentuvaly-proekt-molodizhnyj-klaster-orhanichnoho-biznesu-baranivskoji-miskoji-oth> (дата звернення: 20.05.2018).

4. Топ-200 агрокомпаній: Как изменился земельный банк агрохолдингов за год : веб-сайт. URL: <https://delo.ua/business/top-200-agrokompanij-kak-izmenilsja-zemelnyj-bank-agroholdingov-309094/> (дата звернення: 20.05.2018).